

HETERONORMATÍV IFJÚSÁG?

A MAGYARORSZÁGI 15–29 ÉVES FIATALOK VÉLEMÉNYE AZ AZONOS NEMŰ PÁROK EGYÜTTÉLÉSÉRŐL¹

DOI: 10.18030/socio.hu.2015.1.122

ABSZTRAKT

A homoszexualitással és homoszexuálisokkal kapcsolatos attitűdöket vizsgáló korábbi hazai kutatások szinte egyöntetűen fogalmazzák meg, hogy a fiatalabb megkérdezettek elfogadóbb attitűdöket mutatnak a melegekkel és leszbikusokkal szemben, mint az idősebb korcsoportokba tartozók. Tanulmányunkban arra a kérdésre keressük a választ a Magyar Ifjúság 2012 című kutatás adatait elemezve, hogy a 15–29 éves fiatalok mennyire vélekednek heteronormatív módon a családról mint egy pár két tagjának együttéléséről, és hogy milyen szocio-demográfiai és attitűdváltozók magyarázzák e vélekedéseket. Eredményeink szerint majdnem minden második fiatal teljesen egyetért azzal az állítással, miszerint az azonos nemű párok együttélése nem tekinthető családnak, míg körülbelül minden tizenkettedik utasítja el ezt. A heteronormatív vélekedések kevésbé jellemzőek a lányokra, a városokban élőkre, a diplomás szülők gyermekeire, a jobb anyagi helyzetűekre. A házasságban élő vagy házasságot tervező fiatalok heteronormatívabbak a család fogalmát illetően, és ugyanez igaz azokra a fiatalokra, akik a családon belüli nemi szerepek esetében a tradicionális munkamegosztásban hisznek. A téma körüli közéleti diskurzusok bizonyos keretei köszönnek vissza a pozitív tartalmú nacionalizmussal, valamint a kirekesztő, sovíniszta nacionalizmussal bírók heteronormatívabb attitűdjeiben is. A roma fiatalok, azon belül is a lányok, a nem roma fiatalokhoz, illetve lányokhoz képest heteronormatívabban viszonyulnak a családhoz. Ugyancsak izgalmas eredmény a különféle szexuális orientációjú fiatalok vélekedésében látható eltérés: a szexuálisan mindkét nemhez vonzódók a legkevésbé heteronormatívak, míg a meleg és leszbikus fiatalok a heteroszexuális fiatalokhoz hasonló mértékben nem tekintették egy azonos nemű pár együttélését családnak. Elemzésünkben megpróbálunk választ találni arra, hogy mi okozhatja ezeket az eredményeket.

Kulcsszavak: fiatalok, homoszexualitás, attitűdök, heteronormativitás, család

ABSTRACT

Earlier Hungarian studies analysing attitudes towards homosexuality and homosexual people almost uniformly claim that younger cohorts show more tolerant attitudes towards gay and lesbian people than older cohorts. In this study we examine, analysing data from the representative survey *Hungarian Youth 2012*, how

¹ A szerzők ezúton mondanak köszönetet Fodor Évának a kézirat egy korábbi verziójához fűzött értékes kritikai megjegyzéseiért, valamint a socio.hu két anonim bírálójának a hasznos javaslataikért, építő jellegű meglátásaikért, melyeket a tanulmányhoz fűztek, így segítve a szerzők munkáját.

heteronormative the notions of young people aged 15–29 about family as the cohabitation of a couple are, and what socio-demographic and attitudinal variables explain these notions. Our findings show that nearly half of the young people in the sample fully agree with the statement that “the cohabitation of a same-sex couple cannot be considered a family”, and only one in twelve fully disagrees. Heteronormative attitudes are less characteristic of girls, those living in towns, those having parents with university degrees, and those in a better financial situation. Those young people who are married or plan to get married have more heteronormative views regarding the family, and the same is true of those who believe in traditional gender roles regarding the sharing of household and childcare responsibilities in the family. Certain discursive frames of public debates about the issue of family are present in the heteronormative attitudes of those who share positive nationalist values and those who share chauvinist nationalist values. Young people of Roma origin, especially girls, have more heteronormative views about the family than those of non-Roma origin. Another interesting finding concerns the family notions of young people with different sexual orientations: the least heteronormative are those who are attracted to both sexes, whereas gay and lesbian respondents did not consider the cohabitation of a same-sex couple to be a family to a similar degree to heterosexual respondents. In our analysis we attempt to find out what may be the causes behind these findings.

Keywords: youth, homosexuality, attitudes, heteronormativity, family

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy milyen szocio-demográfiai és attitűdváltozók befolyásolják a magyarországi 15–29 évesek vélekedését az azonos neműek együttélésének családként való elfogadásáról. A korábbi, főként a homoszexualitás és a homoszexuálisok iránti elfogadást, toleranciát vizsgáló hazai kutatások jellemzően arra a következtetésre jutottak, hogy a fiatalabbak nyitottabbak, elfogadóbbak a homoszexualitással, biszexualitással vagy általánosságban a heteroszexualitástól eltérő szexuális irányultságokkal kapcsolatban, mint az idősebbek (Neményi et al. 2011, Takács 2011, Takács–Szalma 2013). Ezek a kutatások azonban nem vizsgálták részletesen azt, hogy a többi korosztályhoz képest elfogadóbbnak tűnő fiatalok körében a különféle típusú magyarázó változók ugyanolyan irányba hatnak-e, mint általában a felnőtt válaszadók között.

A magyarországi fiatalok társadalmi helyzetét, különféle témákkal kapcsolatos vélekedéseit a 2000-es években az úgynevezett ifjúság-kutatások (Ifjúság 2000, 2004, 2008) nagymintás adatfelvételei vizsgálták, ezt a sorozatot folytatta 2012-ben a Kutatópont által készített *Magyar Ifjúság 2012* című kérdőíves kutatás, melynek keretében 8000 15–29 évest kérdeztek meg kérdezőbiztosok segítségével különböző témákban. A megkérdezett fiataloknak többek között a következő állítással kapcsolatban kellett eldönteniük, hogy egy 1-től 5-ig terjedő skálán mennyire értenek vele egyet: *Az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak.*

Bár, ahogyan azt majd a későbbiekben részletesen kifejtjük, az állítás módszertani szempontból is problémás, ez az első olyan adatfelvétel, amelynek keretében a fiatalok azonos neműek együttélésével kapcsolatos attitűdjeit is felmérték. A kutatás ráadásul több más, a kérdés megítélésére potenciálisan hatással bíró szocio-demográfiai és attitűdkérdést is tartalmaz, s a köztük lévő összefüggéseket, hatásokat² a szokásosnál jóval

---

² A későbbiekben majd bővebben utalunk még rá, de fontos itt is tisztáznunk, hogy a vizsgált változók közötti oksági viszony nem min-

nagyobb elemszámú, a főbb változókra reprezentatív mintán tudjuk tesztelni.

A 2011. január 1-jén hatályba lépett magyarországi alaptörvény szövege³ egyértelműen kijelenti, hogy a családi kapcsolat alapját két felnőtt közötti házasság jelentheti, amelyet kizárólag egy férfi és egy nő köthet egymással. Ennek, valamint a 2009 óta azonos nemű párok részére fennálló bejegyzett élettársi kapcsolat intézménye nyomán kibontakozó széleskörű és igen élénk társadalmi diskurzusok befolyásolhatják a fiatalok vélekedését is a nem-heteroszexuálisok együttéléséről, és arról, hogy családnak tekinthető-e egy ilyen kapcsolat, vagyis a módszertani problémák ellenére érdemes megvizsgálnunk azt, hogy miként vélekednek a fiatalok a kérdésben.

A VIZSGÁLT JELENSÉG: HETERONORMATIVITÁS

A homoszexuálisokkal vagy tágabban a nem heteroszexuálisokkal kapcsolatos attitűdök vizsgálatakor fontos tisztázunk, hogy egy igen komplex, több szinten is értelmezhető és elemezhető attitűdegyüttest vizsgálunk. Ennek az összetettségnek a feltárása azért is fontos, hogy meghatározhassuk, mit is mérünk az általunk is elemzett állítással: homofóbiát, heteroszexizmust, esetleg heteronormativitást? Barry D. Adam *Theorizing Homophobia* című tanulmányában különíti el egymástól e három fogalmat (Adam, 1998). Az összefoglalásából kiderül, hogy míg a homofóbia a homoszexualitással kapcsolatos fóbiák, félelmek, negatív attitűdök egyéni szintű, főként a pszichológiában gyökerező magyarázataival elemezhető jelenség, addig a heteroszexizmus fogalma a szociológiából táplálkozva igyekszik leleplezni a nem heteroszexuális emberek rendszerszintű, intézményesített, a társadalmi struktúrában leképezett elnyomását, a heteronormativitás pedig a heteroszexizmus posztstrukturalista újragondolásából kinőve azokra a diskurzusokra irányítja a figyelmet, amelyekeken keresztül a heteroszexualitás normává válik (Adam 1998:388–389). Könnyű belátni, hogy a három fogalom sokrétű kapcsolatban áll egymással, hatásukat nehéz elválasztani egymástól, talán nem is lehet maradéktalanul. A definíciók azonban jól láthatóan magukban hordoznak bizonyos elsődleges értelmezési lehetőségeket. Mindezek alapján úgy véljük, hogy az állítással kevésbé a kérdezettek homofóbiájának szintjét mérjük, mivel sokkal inkább fókuszba kerül benne egyfajta normatív, regulatív és kirekesztő tartalom, ami a heteroszexizmus és heteronormativitás fogalmaival áll szorosabb kapcsolatban. Az azonos neműek együttélésének intézményesítése és jogi keretnek megteremtése körüli viták során a heteronormatív keretek voltak dominánsak és emelkedtek alaptörvényi erőre. Ez a beszédmód és gyakorlat egyúttal heteroszexizmust is képes generálni, mivel jogi kerettel vési kőbe a heteroszexuális és a nem heteroszexuális állampolgárok közötti strukturális egyenlőtlenségeket, a heteroszexuálisok privilégiumairól (például a család alapját jelentő házasságkötés) pedig mint a szexuális viselkedésük alapján járó egyfajta jutalomról beszél. Éppen ezért nehéz határvonalat húzni, pláne egy állítás alapján, hogy heteroszexizmust vagy heteronormativitást mérünk az állítással. Mivel a kérdésről szóló nyilvános vitából a normatív aspektust sokkal könnyebben dekódolhatta a közvélemény, ezért úgy gondoljuk, hogy az állítással leginkább heteronormativitást mérünk, amely egy későbbi logikai lépésben kirekesztő gyakorlatokhoz vezethet, ezeket viszont már nem mérte fel a kérdőív.

Arra, hogy a homoszexualitással kapcsolatos attitűdök igen összetettek, nem csak Adams munkájából kö-

den esetben egyértelmű, illetve pontosabb lenne csupán együttjárásról beszélni.

3 Az alaptörvény hatályos szövege elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV

vetkeztethetünk. Adolfsen és munkatársai (2010:1241) korábbi kutatások alapján összesen ötféle dimenzióját különítik el ezeknek az attitűdöknek: (1) a homoszexualitással kapcsolatos általános attitűdök, (2) az egyenlő jogokkal és az antidiszkriminációval kapcsolatos attitűdök (ide sorolva a házasság, valamint az örökbefogadás lehetőségét), (3) a homoszexuális emberekkel kapcsolatos távolság-közelség értékelése, (4) a látható homoszexuális viselkedésekre adott reakció, (5) a modern homonegativizmus, amely szerint a homoszexualitás mára már elfogadott a társadalomban, ezért mindenféle azzal kapcsolatos speciális figyelem vagy erőfeszítés szükségtelen. Az általunk vizsgált állítás ebben a megközelítésben leginkább a második dimenzióba illeszthető bele. A jogi keret ebből a szempontból szintén erőteljes normatív megközelítést hordoz.

KORÁBBI KUTATÁSOK

A közvélekedést, miszerint a hazai fiatalok az átlagos magyar véleményekhez képest relatíve nyitottabbak, elfogadóbbak a homoszexualitással, biszexualitással vagy általánosságban a heteroszexualitástól eltérő szexualitásokkal kapcsolatban, több kutatás is alátámasztja. A TÁRKI egy 2005-ben készült adatfelvétele alapján mutatta ki Dencső Blanka és Sik Endre (2007:63), hogy a középkorúakhoz és az idősebbekhez képest a fiatalabbak (18 és 39 év közöttiek) kevésbé előítéletesek a homoszexuálisokkal szemben. Takács Judit (2011:24) a *European Social Survey* 2009-es adatait vizsgálva találta azt, hogy a különböző korú magyar válaszadók között a 15–24 évesek (a 35–44 évesek mellett) jelentik az egyik legelfogadóbb korcsoportot: 51 százalékuk értett egyet azzal az állítással, miszerint hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és leszbikusként úgy, ahogy akarják. Takács egy másik, Szalma Ivettal közösen jegyzett tanulmányában az azonos nemű párok általi örökbefogadás elfogadottságának vizsgálatakor (2008-as adatokat elemezve) jutott arra az eredményre, hogy a különböző korcsoportba tartozók közül a 18–30 évesek között a legmagasabb (21,2 százalék) azok aránya, akik elfogadó attitűddel jellemezhetőek (Takács–Szalma 2013:20). Neményi Mária és munkatársai (2011) az EBH megbízásából készített 2010-es kutatásban találtak hasonló tendenciákat.

Andersen és Fetner (2008) kanadai és USA-beli longitudinális adatokat elemezve találtak arra nézve bizonyítékot, hogy a különböző születési kohorszba tartozók homoszexualitásról alkotott véleménye közti eltérések (a fiatalok elfogadóbbak, az idősebbek elutasítóbbak) meglehetősen stabilitást mutattak a vizsgált 20 éves periódusban, a bekövetkező változás, a vélemények liberalizálódása pedig globális szintű volt, vagyis a kohorszok közti eltérések nem változtak. Ez a kutatók szerint alátámasztja azt a feltevést, hogy a szocializáció során egyszer egy születési kohorsz tagjai által magukévá tett értékek, attitűdök markáns változásra nem képesek, olyanra nem, ami a kohorszok közti attitűdsorrendet megbontaná, viszont a társadalmi kontextusban történő változás képes az összes korosztály vélekedését egyszerre változtatni. Magyarországon csupán a *European Social Survey* hullámainak elemzésével volt lehetőségünk egy 10 éves (2002–2012) periódust megvizsgálni. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy 2002 és 2006 között a különféle születési kohorszok közti, a várakozásoknak megfelelő attitűdmintázatok fennmaradtak, azóta viszont a három legfiatalabb kohorsz tagjainak vélekedései összerendeződni látszanak, a két legfiatalabb kohorsz vélekedései közt gyakorlatilag eltűnt az érdemi eltérés (lásd: Melléklet 1. táblázat).

A 15–29 éves fiatalok heteronormatív attitűdjeinek vizsgálata azért is fontos, mert a különböző hazai

nagymintás LGBT-kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy az iskolai – különösen a középiskolai – közösségekben igen jelentős mértékű hátrányos megkülönböztetésnek, zaklatásnak vannak kitéve az LGBT fiatalok (Takács et al. 2008; Dombos et al. 2011). Ennek magyarázata az iskolai merev heteronormatív nemi szerepelvárásoknak való megfelelés és nem-megfelelés, valamint annak ellenőrzése és szankcionálása a kortársak részéről (Takács et al. 2008; Pascoe 2007; Rasmussen et al. 2004; Kehily 2002). A merev heteronormatív nemi szerepelvárások a heteroszexuális serdülő fiúk maszkulinitás-fejlődésével vannak összefüggésben: Kimmel (1994) szerint a férfiak esetében a melegekkel szembeni negatív vélekedések egy meglehetősen merev és leszűkített maszkulinitáskonstrukció elemeként értelmezhetőek: a homofóbia, a homoszexualitással kapcsolatos ellenérzések kifejezése egy módja annak, ahogyan férfiak a maszkulinitásukat alakítják. Pascoe (2007:53–56) iskolai etnográfiájában azt találta, hogy az általa „buzi-diskurzusnak” („*fag discourse*”) nevezett beszédmód a középiskolás fiúk heteromaszkulinitásának performatív konstruálásának kulcseleme, míg a középiskolás lányok nem használják ezt a diskurzust. Emiatt, valamint a korábbi kutatások eredményei alapján (pl. Lim 2002) várhatóan a fiúk nagyobb fenntartásokkal viseltetnek a homoszexuálisok iránt, mint a lányok, és jobban egyetértenek azzal, hogy az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak.

Korábbi hazai kutatások, melyek a 15 év felettiek attitűdjeit vizsgálták, szintén azt mutatták ki, hogy a férfiak kevésbé elfogadóak a homoszexualitással szemben, mint a nők (Takács 2011:28, Dencső–Sik 2007: 63). Ugyancsak fontos eredmény, hogy a nem vallásosak és a felekezethez nem tartozók szintén elfogadóbbak a melegekkel és leszbikusokkal. Az értékek dimenziójában pedig azt lehetett látni, hogy a magukat baloldalinak mondók, a nem idegenellenesek, valamint a tradicionális nemi szerepeket elutasítók azok, akik pozitívabb attitűddel fordulnak a homoszexuálisok felé (Takács 2011:32–34). Rédei (2014a) ugyanakkor megállapítja, hogy az általa vizsgált budapesti középiskola diákjai között, bár erőteljesen megnyilvánul a heteroszexuális fiúk meleg férfiakkal szembeni homofóbiája, a heteroszexuális lányok és fiúk közötti különbség e tekintetben jelentősen csökken, amikor nem általánosságban a homoszexualitásról, hanem konkrétan a homoszexuális szexről van szó.

Az iskolai végzettségnek a homoszexualitással kapcsolatos attitűdökre kifejtett hatásával kapcsolatosan különböző eredményeket találunk a szakirodalomban. Míg Takács (2011:30) kutatása szerint a magasabb iskolai végzettség, ha nem is teljesen lineárisan, de nagy vonalakban mérsékli az előítéletes gondolkodást, addig Dencső és Sik (2007:63) szerint a magasabb iskolai végzettségnek nincs hatása a homoszexuálisokkal szembeni előítéletességre.

Tóth László (1999) a 90-es évek végén az előíró nemi sztereotípiák regionális vizsgálatakor tárta fel, hogy a dunántúli régiókban egymással látszólag ellentétes, kétirányú eltérés volt látható: a kapitalizálódás miatt jellemzőbb volt, hogy a nőkkel szemben szigorúbb követelményeket, a tradicionális sztereotípiáknak megfelelő tulajdonságokkal való rendelkezést írtak elő a kérdezettek, miközben más, nem kifejezetten tradicionálisan nőiesnek tekintett tulajdonságok esetében (például határozottság, okosság, lélekjelenlét) viszont kifejezetten emancipatorikusabb mentalitás volt megfigyelhető. Tekintve, hogy a nemi szerepekkel, a nemek közti egyenlőséggel kapcsolatos nézetek és a heteronormativitás között a kutatók szerint van kapcsolat (Takács –Szalma 2012), és ahogy látható, Magyarországon az előbbi mentén láthatóak bizonyos regionális különbségek, úgy

véljük, hogy érdemes a lehetséges területi különbségeket a mi vizsgáltunkba is szempontként beemelni.

A szociálpszichológiában jól ismert kontaktus-hipotézist támasztják alá azok az eredmények, melyek szerint azok, akik valamilyen módon kapcsolatban vannak meleg vagy leszbikus emberekkel, elfogadóbbak, nyitottabbak velük szemben (Hans et al. 2012, Dencső–Sik 2007). Ilyen kérdést a kérdőív nem tartalmazott, így bármennyire is fontos lenne ezt a hatást tesztelnünk, erre nincs módunk. A személyes interakciók mellett általánosabb társadalmi értékek (például a társadalmi igazságosságba vetett hit), vallási hiedelmek, a szülők befolyása is meghatározó az attitűdök kialakulásában (Hans et al. 2012). Ez utóbbit a szülők iskolai végzettségén keresztül igyekszünk vizsgálni, azt feltételezve, hogy a magasabb iskolai végzettségű, több kulturális tőkével rendelkező szülők gyerekei feltehetően nyitottabbak az azonos neműek együttélésének megítélésében, a már idézett korábbi, a 15 év feletti magyarországi lakosság körében zajló kutatások ugyanis hasonló tendenciákat mutattak ki.

Egyes kutatások szerint a homoszexuálisokkal, illetve a nem heteroszexuálisokkal szembeni kirekesztő fellépés mögött komplex (politikai) szimbólum- és értékrendszerek is meghúzódnak. Renkin (2009) elemzésében érzékletesen mutatja be, hogy a homoszexualitásról szóló, a posztszocialista átmenetbe ágyazódó diskurzusok a homofóbiát vagy egyéni szintű pszichológiai jelenségként, heteronormatív nacionalizmusként, vagy Európa-ellenességként, a melegek mint kollektív társadalmi bűnbakok irányába fordított ellenségességként tárgyalják. Rédei (2012) a 2008-as Budapest Pride elleni támadások média-reprezentációját vizsgálva ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy a homofób nacionalista megnyilvánulásokat nem lehet egyszerűen a növekvő LGBT politikai aktivizmusra adott reakcióknak tekinteni, hanem ezek a megnyilvánulások egyúttal az LGBT közösség tagjainak azt a követelését is erősítik, hogy a nemzet egyenrangú állampolgárokként fogadja be őket, egyenlő emberi és szociális jogokat biztosítson számukra (pl. házasság, örökbefogadás), illetve a szélsőséges homofób csoportok ne sajátítsák ki a nemzethez tartozás jelentését. Így a nacionalista diskurzusok nem tekinthetők kizárólag a homofób, szélsőséges politikai erők sajátjának.

Hogy a homoszexuálisokkal kapcsolatos diskurzusoknak politikai funkciói vannak, nemcsak magyar sajátosság: Graff (2010) tanulmányában arra mutat rá, hogy Lengyelországban a 2004-es EU-csatlakozást követően a szexualitásról való nyilvános beszéd funkciója a különböző politikai táborok közti választóvonalak meghúzása, azok elmélyítése, a politikai önidentitások kifejezése volt. Emiatt valószínű, hogy ezek a makroszintű diskurzusok a fiatalok csoportján belül is különbségeket tudnak eredményezni a heteronormatív attitűdökben. A politikai értékek modellbe emelését az is szükségessé teszi, hogy a vizsgált időszakban és azt megelőzően éppen a fiatalok csoportja bizonyult a melegekkel szemben a legradikálisabb hangot megütő parlamenti párt, a Jobbik, komoly támogatói bázisának (Sik 2012). Emiatt azt várjuk, hogy az EU-ellenes fiatalok, a pozitív tartalmú vagy sovínista nacionalista társaik nagyobb eséllyel lesznek heteronormatívak, és ebben pártpreferenciájuk is szerepet játszhat.

Az attitűdöket körülvevő társadalmi, politikai, gazdasági kontextus véleménybefolyásoló szerepére hívja fel a figyelmet tanulmányában Jürgen Gerhards (2010) is. Kutatásában arra a kérdésre kereste a választ, hogy a modernizációs elméletek alapján inkább egy ország gazdasági fejlettsége vagy a vallási hagyományok dominanciája befolyásolja erősebben, hogy miként vélekednek a lakosok a homoszexualitásról. Eredményei szerint

mindkét faktornak fontos szerep jut az attitűdök alakításában. Bár Gerhards nem kifejezetten fiatalokat vizsgált, eredményei mindenképpen ráirányítják a figyelmet arra, hogy a melegekkel, leszbikusokkal szembeni attitűdök kialakulásában igenis nagy szerepe van a tágabb kulturális és gazdasági kontextusnak. Utaltunk már rá, hogy a vizsgált kutatást megelőzően a nyilvánosságban vita zajlott az alaptörvény új, heteronormatív család definíciója körül, amelyben valláserkölcsi, emberi jogi és politikai értékekről szóló kereteket alkalmaztak a vitatkozó felek. Megvizsgáljuk, vajon a fiatalok szintjén mi csapódott le ebből, látszik-e például, hogy a vallásosabb fiatalok heteronormatívabbak.

A MINTA ÉS A VIZSGÁLT ATTITŰDVÁLTOZÓ BEMUTATÁSA

A *Magyar Ifjúság* 2012 kutatást, amelyet a korábbi *Ifjúság2000*, *Ifjúság2004* és *Ifjúság2008* hazai ifjúságkutatások folytatásaként végeztek 2012-ben, a Kutatópont bonyolította le. A kérdezőbiztosok által személyesen felkeresett 15–29 éves alanyok a kérdőívekre 2012 szeptembere és novembere során válaszoltak. A minta 8000 főt tartalmaz, akik regionális megoszlásuk, településtípus, életkor és nem szerint reprezentálják a 15–29 éves magyar népet (Székely 2013:331).

1. táblázat: A kutatás mintájának jellemzői a főbb szocio-demográfiai változók mentén

	Megoszlás (%) vagy átlag
NEM	
Férfiak	51,1
Nők	48,9
ÉLETKOR (átlag)	22,2
TELEPÜLÉSTÍPUS	
Község	32,7
Város	52,5
Budapest	14,7
RÉGIÓ	
Közép-Magyarország	26,7
Dunántúl	30,4
Kelet-Magyarország	42,9

Forrás: Magyar Ifjúság 2012

A 2012-es kutatás során mindössze egyetlen, az általunk vizsgált és a korábbi hullámokból hiányzó, így trendek felvázolására nem alkalmas kérdés foglalkozott a homoszexuálisokkal. Más, hasonló témájú változók hiánya miatt nem volt alkalmunk a melegekkel kapcsolatos attitűdök többféle dimenzióját felépíteni, azokból valamiféle egységes, komplex változót alkotni, amelynek segítségével a maga összetettségében vizsgálhattuk volna a melegekkel szembeni attitűdöket. Nehezítette a helyzetet, hogy az állítás („Az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak.”) tagadó formában lett megfogalmazva, amelyet a módszertani szakirodalom inkább kerülendőnek tart a kérdőívekben (Babbie 2003:280–281), mert ha tagadó formában kérdezzük meg valamit, a kérdezett számára zavaró lehet, hogy pontosan melyik válaszlehetőség fedi le azt, ha például nem ért egyet az adott tagadó állítással.

A tanulmány elején azt a kérdéskört már bővebben tárgyaltuk, hogy a homoszexualitással kapcsolatos attitűdök mely dimenzióját tudjuk jobban megragadni a kérdéssel. Érdemes azonban végiggondolni, hogy az

állítás nem csak a melegekkel, hanem a család fogalmával szembeni attitűdöket is mérheti, hiszen az állítással egyetértők gondolhatják úgy, hogy gyerek nélkül se egy heteroszexuális, se egy azonos nemű pár együttélése sem tekinthető családnak, de akár úgy is, hogy a házasságkötés lehetőségének hiánya miatt nem lehet család egy ilyen együttélésekből.⁴ Okunk van azt feltételezni, hogy a házasság megítélése, valamint az azonos neműek számára a gyerekvállalási nehézségek, akadályok érzékelése érdemben befolyásolják azt, hogy az azonos neműek együttélését valaki családként definiálhatónak tartja vagy sem: azok ugyanis, akik fontosnak tartják a gyerekvállalási szándékot a házasságkötéshez (vagyis azt gondolják, hogy gyereket házasságon belül kell vállalni), szignifikánsan nagyobb eséllyel értenek egyet azzal, hogy az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak, még akkor is, ha kiszűrjük a hagyománykövető-modern skálán való önbesorolás hatását, vagyis a látott összefüggés nem kizárólag annak köszönhető, hogy aki hagyománykövetőbb, az mindkét kérdésben tradicionálisabb vélekedéssel bír.⁵

A vizsgált állítás bemutatásának végén fontos még arra is felhívunk a figyelmet, hogy az állítás együtt kezeli a meleg és leszbikus együttéléseket, miközben korábbi kutatások eredményei szerint a meleg férfiak és a leszbikus nők iránti attitűdök jellemzően különbözőek (Pascoe 2007, Kehily 2002, LaMar–Kite 1998). Mivel úgy véljük, hogy a vizsgált állításnál a hangsúly az azonos neműek együttélésének intézményesítettségén, a (heteroszexuális) családban élésen mint a különféle nyilvános diskurzusok által privilegizált együttélési formán, illetve az ezzel kapcsolatos attitűdökön van, ezért véleményünk szerint várhatóan nem kapunk nagyon eltérő eredményeket ahhoz képest, ha külön meleg férfiakra és külön leszbikus nők együttélésére vonatkozott volt egy-egy kérdés.

HIPOTÉZISEK

Összhangban a korábbi hazai és nemzetközi kutatásokkal, azt várjuk, hogy a fiúk nagyobb eséllyel rendelkeznek heteronormatív attitűdökkel, mint a lányok. Ugyancsak ezt várjuk a fiatalabb, illetve az alacsonyabb iskolai végzettségű, rosszabb vagyoni helyzetű, kistelepülésen élő, és kevésbé iskolázott szülők 15–29 éves gyerekeinek esetében, mivel azt gondoljuk, hogy számukra állnak rendelkezésére a legkevésbé azok a nem domináns, nem normatív értelmezési keretek, amelyek segítségével az azonos neműek együttélésének családként való definiálásáról a szokásostól eltérően gondolkodhatnának. Mivel egy korábbi kutatás (Tóth 1999) utalt arra, hogy az attitűdökben regionális különbségek lehetnek, azt is feltételezzük, hogy az ország keleti és nyugati felében eltérően vélekednek az azonos neműek együttéléséről: előbbiben várhatóan elutasítóbbak.

Azok a fiatalok, akik házasok vagy valamikor házasságot szeretnének kötni a jövőben, feltehetően szintén heteronormatív álláspontra helyezkednek majd az azonos neműek együttélésével kapcsolatban, mert a korábbi kutatások szerint a házasságkötés és gyerekvállalás tradicionálisként definiálható életeseményei alkalmasak arra, hogy tradicionális és konzervatív attitűdöket hozzanak elő az emberekből (Andersen–Fetner 2008:314). Ráadásul a már többször idézett politikai és társadalmi vitákban is nagyon élesen került előtérbe a család mint

4 Ez a megközelítés egyébként a hatályos alaptörvényben rögzített család definícióval áll párhuzamban, amely a család alapjának a házasságot, illetve a szülő-gyermek viszonyt tekinti.

5 Gyakori közvélekedés az is, hogy az azonos nemű pároknak nem lehet gyerekük, így feltehetjük, hogy azok, akik számára fontos, hogy gyermeket házasságban vállaljanak a partnerek, vagyis a gyerekvállalást összekötik a házasságkötéssel, az azonos neműek együttélését azért nem tartják családnak, mert úgy vélik, hogy egy azonos nemű párnak nem lehet gyereke.

heteroszexuális házasságon alapuló intézmény képe, ez szintén befolyásolhatta a fiatalok vélekedését. Ugyanezt várjuk azoktól a fiataloktól is, akik roma származásúak, mivel a kisebbségi létben élő csoportok esetében a kohézió megőrzése érdekében a csoporttagok viselkedésével kapcsolatban erősebb társadalmi kontrollt fejtenek ki a normák (Blaauw 2012:28), ezért a szexualitással kapcsolatban is feltételezhető, hogy szigorúbb normák élnek a roma közösségekben. Allport (1999[1954]:200–203) előítéletekről szóló klasszikus munkájában vizsgálta, hogy az előítéletekkel sújtott kisebbségi csoportok tagjai milyen lehetséges attitűdökkel fordulhatnak más kisebbségi csoportok felé. Szerinte az elnyomott helyzetben lévők könnyen alkalmazhatják ugyanazokat az elnyomó mechanizmusokat más csoportokkal szemben, mint amelyekkel ők szembesülnek. Hasonló jelenségre hívja fel a figyelmet Philip Perlmutter (2002:61) is, amikor egy kisebbségi csoport másik kisebbséggel szembeni előítéletei mögött a saját csoport felsőbbrendűségének vagy a másik csoport alárendeltségének kifejezése iránti vágy a fő mozgatórugó. Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy éppen ellenkező előjelű hatást láthatunk, amiért a kisebbségi létből fakadó szolidaritás, együttérzés aktivizálódása felel (Allport 1999[1954]:200–203).

A korábbi hazai kutatásokhoz képest először van lehetőségünk arra, hogy teszteljük a szexuális orientáció hatását: azt várjuk, hogy a heteroszexuális fiatalok heteronormatívabb álláspontot foglalnak el az azonos neműek együttélésével kapcsolatban, mint azok a fiatalok, akik biszexuálisnak vagy homoszexuálisnak nevezik magukat.⁶

A vallásosabb⁷ fiatalok várhatóan elutasítóbbak lesznek az azonos neműek együttélésének családként való elfogadásával kapcsolatban, és kérdés, hogy vajon a felekezeti hovatartozás mentén látható-e eltérés (a protestáns felekezethez tartozók elfogadóbbak-e esetleg, mint a katolikusok, akik viselkedésére a házassággal kapcsolatban szigorúbb előírások vonatkoznak).

A politikai értékek mentén várhatóan szintén lesz különbség: a Fideszre és a Jobbikra szavazó fiataloktól azt várjuk, hogy elutasítóbbak lesznek az azonos neműek együttélésével kapcsolatban; ugyanezt várjuk azoktól, akik sovinszta⁸, illetve pozitív tartalmú nacionalista attitűdöket⁹ vallanak, illetve akik az EU-tagságot is negatívan ítélik meg.

6 Fontos megemlítenünk, hogy a mintában meglehetősen alacsony azoknak a fiataloknak a száma, és így aránya, akik szexuális orientációjukat tekintve biszexuálisnak vagy melegnek/leszbikusnak tekinthetők. A pontos megoszlást a Melléklet 2. táblázata tartalmazza.

7 A vallásosságot egy összetett indexszel mérjük a következő változókból: 1. Vallásos-e a maga módján vagy vallásos-e úgy, hogy az egyház tanításait követi. 2. Vallásosan nevelték, nevelik-e otthon. 3. Legalább havonta egyszer jár egyházi, vallási közösségi szertartásokra. 4. Volt vagy biztosan lesz-e egyházi esküvője, ha megházasodik. A vallásosság index nagy értéke vallásosabb attitűdöt jelent.

8 A sovinszta nacionalizmust mérő index azt méri, hogy a következő állítások közül hányra válaszolta a kérdezett egy 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy inkább vagy teljes mértékben egyetért: 1. Általánosságban a magyarok különbek a nem magyaroktól. 2. Általában inkább szeretek magyarokkal érintkezni, mint más országból jövő emberekkel. 3. A magyaroknak nem szabadna keveredniük másokkal. 4. Szerintem minden magyarnak Magyarországon kellene élnie. 5. Jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének Magyarországról. 6. Általában jobban szeretem a magyar népet, mint más népeket.

9 Összetett változó, mely azt méri, hogy 14 különféle, a nemzeti érzés pozitív tartalmú összetevőinek tekinthető állítás közül hányal értett egyet inkább vagy teljesen. Az állítások: 1. Magyarnak érzem magam. 2. Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok. 3. Azt érzem, hogy Magyarország a hazám. 4. Jó érzés magyarnak lenni. 5. Életem nagy részét inkább Magyarországon szeretném leélni, mint bármely más országban. 6. Úgy érzem, közös gyökerek, közös származás köt össze a magyarokkal. 7. Szeretem a magyar nyelvet. 8. Büszke vagyok Magyarországra. 9. Általában kedvelem a magyar népet. 10. Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet. 11. Szeretem Magyarországot. 12. Azt érzem, a magyarok egy nagy családot alkotnak, amelyhez én is tartozom. 13. Büszke vagyok arra, amit a magyarok véghezvittek. 14. Büszke vagyok arra, hogy magyar állampolgár vagyok.

Az étellel való elégedetlenség, a konzervativizmus és a hagyománykövetés szintén inkább az azonos neműek együttélésének elutasításával jár együtt hipotézisünk szerint, akárcsak a tradicionális nemi szerepekbe vetett hit.

EREDMÉNYEK

Székeley (2014) az általunk is vizsgált adatbázis elemzésében a mostani fiatalok erőteljes konformitására utalva nevezi a 15–29 éves fiatalok csoportját az „új csendes generációnak”. A konformitást jól illusztrálja, hogy az eredményeink szerint a 15–29 éves fiataloknak közel fele (47,3 százaléka) értett egyet teljesen az általunk vizsgált állítással, további 15,8 százalék pedig szintén inkább egyetértett vele, vagyis a fiatalok közel kétharmada gondolta úgy, hogy az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak, miközben 13,6 százaléka utasította el érdemben ezt a gondolatot, 17,9 százalék pedig hezitált. Mindössze 5,4 százalék volt azoknak a fiataloknak az aránya, akik nem tudtak vagy nem akartak véleményt formálni a kérdésben. Úgy tűnik tehát, hogy a 15–29 éves fiatalok meglehetősen heteronormatív módon közelítenek a témához.¹⁰

**2. táblázat: Egy 1-től 5-ig terjedő skálán mennyire ért egyet a következő állítással:
Az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak. (%)**

1 – egyáltalán nem ért egyet	8,1
2	5,5
3	17,9
4	15,8
5 – teljes mértékben egyetért	47,3
Nem tudja, nem válaszol	5,4
Összesen	100,0 (N=8000)

Forrás: Magyar Ifjúság 2012

Összesen négyféle binomiális logisztikus regressziós modell segítségével keressük a választ, hogy mely tényezők eredményeznek szignifikánsan nagyobb avagy kisebb eséllyel heteronormatív attitűdöket. Független változónk egy olyan kétértékű változó, melynek 1-es értéke azokat a válaszadókat tömöríti magába, akik inkább vagy teljes mértékben egyetértettek azzal az állítással, hogy az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak, míg a 0-s értékkel bírók közé azok kerülnek, akik inkább vagy egyáltalán nem értettek egyet vagy hezitáltak¹¹. Az első modellben a „klasszikus” szocio-demográfiai változók hatását teszteljük, majd a másodikban

¹⁰ Fontos odafigyelni arra, hogy milyen tartalmú állítással és mely aspektusát tudjuk a homoszexualitással kapcsolatos attitűdöknek felmérni. Az ugyanebből az évből származó European Social Survey aktuális, hatodik hullámában ugyanis ismét lekérdezték az általunk idézett több kutatás által is vizsgált állítást, miszerint „Hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és lesbikusként úgy, ahogy akarják.” A magyar mintában szereplő 15–29 évesek 49,1 százaléka értett egyet teljesen vagy inkább a nevezett állítással, amelyet szintén egy 1-től 5-ig terjedő skálán mértek. A hezitálók aránya 28,9 százalék volt, míg az egyet nem értőké, vagyis a negatívan vélekedőké 22 százalék. Ezt az eltérést az állítások tartalmának különbözősége, valamint az így felmért dimenziók eltérő jelentésének számlájára írhatjuk. Rédei (2011) ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy még a melegekkel szemben elfogadó attitűdök is gyakran feltételesek: a heteroszexuális (főleg fiú) megkérdezettek körében gyakori, hogy mindaddig nem „zavarja” őket a homoszexualitás, amíg az azonos nemű párok nem vállalnak gyereket, vagy a „négy fal között csinálják”, tehát nem láthatóak, vagy a megkérdezettek felé nem közelednek szexuális szándékkal.

¹¹ Azok a válaszadók tehát, akik az állítással kapcsolatban nem tudtak véleményt kialakítani (az úgynevezett „nem tudja” vagy „nem válaszol” kategóriába kerültek), a későbbi elemzésben sem jelennek meg. Egyéb válaszhányok miatt azok sem szerepelnek az elemzésben, akiknek valamely háttérváltozón nem volt érvényes értékük. Illeszkedésvizsgálattal teszteltük, hogy a független

ehhez hozzávesszük a vallásosság és a szexuális orientáció hatását, a harmadikban főként politikai attitűdváltozókat emelünk be a modellbe, végül pedig a tradicionális nemi szerepekbe vetett hit hatását is vizsgáljuk. Ez az elrendezés lehetővé teszi, hogy képet kapjunk arról, miként módosulnak bizonyos háttérváltozók hatásai, amikor attitűdváltozókat is bevonunk a modellbe.¹²

A binomiális logisztikus regresszió olyan modellezési eljárás, melyben a modellbe magyarázó változóként bevont tényezők parciális, azaz a többi, a modellbe szintén bevont változó erejétől megtisztított hatását láthatjuk. Ezzel elejét tudjuk venni az eredmények interpretálásakor azoknak a problémáknak, amelyek egy másik változónak a háttérben megbújó hatásából fakadhatnak, hiszen egy adott független változó hatását a többi változó hatásának kontroll alatt tartása mellett vizsgálhatjuk.

Fontos azonban kiemelnünk, hogy az ok-okozati viszony megállapításával kapcsolatos problémáknak ezzel csupán egy részét kezeljük. Ahogyan az majd főként a különböző attitűdváltozók „hatásának” vizsgálata során látszódni fog, a magyarázó változók és a függő változó közötti logikai kapcsolat iránya nem mindig egyértelmű. Bár a fő kérdésünk az, hogy milyen tényezők befolyásolják a fiatalok heteronormativitását a család fogalmával kapcsolatban, és ennek megfelelően a függő változó szerepében a vizsgált állítással való egyetértés áll, az eredmények interpretálásánál utalunk majd arra, ha a változók közti ok-okozati viszony iránya csak első látásra tűnik magától értetődőnek. Longitudinális adatok hiányában nem zárhatjuk ki, hogy éppen fordított oksági kapcsolatokat lássunk, vagyis hogy a heteronormativitás mértéke befolyásoljon egyéb attitűdöket.

3. táblázat. A heteronormativitást mérő változó magyarázómodelljei, binomiális logisztikus regressziók esélyhányadosai és szignifikanciák

	I. modell	II. modell	III. modell	IV. modell
NEME: Férfi	1,404***	1,433***	1,390***	1,320***
Kor	0,997	0,995	0,994	0,992
TELEPÜLÉSTÍPUS (ref. kat.: község)				
Város	0,757***	0,795***	0,818**	0,795***
Budapest	0,949	1,107	1,204	1,028
LAKÓHELY RÉGIÓJA (ref. kat.: Közép-Mo.)				
Dunántúl	0,920	0,934	0,986	0,913
Kelet-Magyarország	1,191*	1,190	1,215*	1,125
ISKOLAI VÉGZETTSÉG (ref. kat.: 8 általános)				
Szakma	1,052	1,053	1,084	1,134
Érettségi	0,971	0,949	0,973	1,073
Diploma	0,856	0,818	0,860	0,964
SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE (ref. kat.: egyik szülő sem diplomás)				
Csak az apa diplomás	0,917	0,922	0,934	0,950
Csak az anya diplomás	0,758*	0,758*	0,803	0,864
Mindkettő diplomás	0,732**	0,750**	0,740**	0,767*
ROMA SZÁRMAZÁSÚ	1,493**	1,430**	1,562***	1,431**

változón vett válasziányok nélküli, még ötkategóriás változó, valamint a független változók mentén előforduló válasziányok miatt kieső válaszadókat már nem tartalmazó ötkategóriás eredeti függő változónk eloszlása modellenként érdemben különbözik-e a válasziányok miatt. Az illeszkedést mérő χ^2 -négyzet próbák szignifikanciái szerint egyik modell esetében sem mutat a függő változó az eredeti eloszláshoz képest szignifikánsan más eloszlást ($p_{\min}=0,142$), vagyis a válasziányokból fakadó kieső esetek miatt nem változott a függő változó eloszlása.

12 A modellben szereplő magyarázó változók megoszlását, átlagát a Melléklet 2. táblázata tartalmazza.

VAGYONI HELYZET (+: rossz)	1,019*	1,025**	1,023**	1,021*
NEM HÁZAS, VAGY NEM BIZTOS, HOGY HÁZAS LESZ	0,694***	0,721***	0,764***	0,786***
SZEXUÁLIS ORIENTÁCIÓ (ref. kat.: kizárólag ellenkező neműekhez vonzódik)				
Azonos és ellenkező neműekhez is vonzódik		0,323***	0,332***	0,354***
Kizárólag azonos neműekhez vonzódik		0,650	0,651	0,717
VALLÁSOSSÁG (+: vallásosabb)		1,064	1,050	1,077
FELEKEZET (ref. kat.: semmilyen)				
Katolikus		1,261*	1,197	1,173
Protestáns		1,229	1,184	1,153
Egyéb		1,112	1,246	1,330
PÁRTPREFERENCIA (ref. kat.: nincs)				
MSZP			0,784*	0,823
Fidesz-KDNP			1,000	1,008
Jobbik			1,017	1,029
LMP			0,964	0,974
DK			0,921	1,001
POZITÍV TARTALMÚ NACIONALIZMUS (+: egyetért)			1,136**	1,131**
SOVINISZTA NACIONALIZMUS (+: egyetért)			1,245***	1,177***
EU-CSATLAKOZÁS MEGÍTÉLÉSE: Teljesen vagy inkább hátrányos volt			0,954	0,971
ÉLETTELE VALÓ ELÉGEDETTSÉG (+: elégedett)			1,011	0,992
LIBERÁLIS-KONZERVATÍV SKÁLA (+:konzervatív)			0,993	0,983
HAGYOMÁNYKÖVETŐ-MODERN SKÁLA (+: modern)			0,943*	0,977
A családban ma is elsősorban a férfinak kell a kenyér- keresőnek lennie (+: egyetért)				1,568***
N	6851	6681	6621	6581
Khí-négyzet	193,433	244,062	381,955	642,523
Df	15	21	32	33
P	0,000	0,000	0,000	0,000
Cox & Snell R ²	0,028	0,036	0,056	0,093
Nagelkerke R ²	0,039	0,050	0,079	0,130

*** $p < 0,001$ ** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

Forrás: Magyar Ifjúság 2012

Az eredményekből jól látszik, hogy a kérdezett nemének mindvégig szignifikáns hatása maradt a családdal kapcsolatos heteronormatív attitűdökre: a fiatalok között is igaz, hogy a fiúk a lányokhoz képest nagyobb eséllyel értenek egyet azzal, hogy az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak. Ez a véleménykülönbség ráadásul érdemben nem sokat változott akkor sem, amikor attitűdváltozókat vontunk be a modellbe, vagyis a fiúk heteronormatívabb attitűdjei nem annak köszönhetőek, hogy egyéb, a vizsgált vélekedésekkel kapcsolatban álló faktorokban esetleg eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek a lányokhoz képest.

Nincs érdemi hatása az életkornak, vagyis ebben a már eleve leszűkített, csak fiatalokat tartalmazó mintában az, hogyha valaki a tinédzser évei közepén vagy a húszas évei végén jár, nem befolyásolja azt, hogy miként gondolkodik az azonos neműek együttéléséről.

A lakóhely településtípusa, valamint regionális elhelyezkedése viszont már érdemi befolyással bír: a községben élő fiatalokhoz képest a városokban élők kevésbé vallanak heteronormatív nézeteket a családról. Ez viszont már nem mondható el a fővárosi fiatalokról: nincs ugyanis szignifikáns különbség a községi és a fővárosi

fiatalok között a kérdés megítélésében.¹³

A lakóhely regionális elhelyezkedése tulajdonképpen a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdöt mérő változó bevonásáig hat¹⁴, majd megszűnik. Addig azt lehet látni, mintha a kelet-magyarországi megyékben élők nagyobb eséllyel értenének egyet az állítással, mint a közép-magyarországi területek lakói, vagyis a regionális elhelyezkedés közvetlenül befolyásolná az attitűdöket. De ezt a hatást később „elnyeli” a férfiak kenyérkeresői szerepét szükségesnek vagy éppen szükségtelennek tartó attitűd: a kelet-magyarországi fiatalok hajlamosabbak jobban elfogadni a tradicionális szerepleosztást a családban, aki pedig így gondolkodik, arra a heteronormatívabb gondolkodás is jellemző. Tehát a régió hatása közvetett: az adott régióban élők kenyérkeresői szereppel kapcsolatos vélekedése eltérő, és ez befolyásolja a heteronormativitás mértékét.¹⁵

A fiatalok iskolai végzettsége nem, a szülőké viszont befolyásolja a vizsgált attitűdöket: azok, akiknek mindkét szülője diplomás, szignifikánsan kisebb eséllyel értenek egyet azzal, hogy az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak azokhoz képest, akiknek egyik szülője sem diplomás.¹⁶ Azt, hogy a kérdezett iskolai végzettségének miért nincs hatása az attitűdökre, csak részben magyarázza a szülők iskolai végzettségének hatása. A vagyonságot mérő változó gyengíti le az iskolai végzettség közvetlen hatását: az alacsonyabb iskolai végzettség kevésbé vagyonos helyzettel jár együtt, az utóbbi pedig nagyobb eséllyel eredményez heteronormatív attitűdöket.

Ugyanez igaz a roma származásra: a roma származású fiatalok a nem roma társaikhoz képest nagyobb eséllyel vallanak heteronormatív vélekedéseket a családról, és ez a hatás még az attitűdváltozók bevonása után is fennáll, vagyis a roma fiatalok nem azért tűnnek heteronormatívabbnak, mert a modellek által vizsgált többi változó másként hat rájuk és így a vizsgált attitűdjeikre.

Nem túl meglepő, hogy azok a 15–29 év közöttiek, akik nem házasok, illetve nem biztos, hogy házasok lesznek a jövőben, szignifikánsan kisebb eséllyel értenek egyet a család heteronormatív alapokra helyezésével, mint a házasok vagy „házasságpártiak”. Ez a kapcsolat még akkor is megmaradt, amikor kiszűrtük az esetleges értékrend hatását, vagyis nem csupán arról van szó, hogy a házasságpártiak tradicionálisabbak, és ennek köszönhetően heteronormatívabbnak. A házassághoz való viszony önmagában befolyásolja, hogy a fiatalok miként vélekednek az azonos neműek együttélésének családként való elfogadásáról. Azok, akik házasságban élnek vagy az életük során valamikor a későbbiekben házasságot kívánnak kötni, attitűdjeik szintjén is kifejezik, hogy

13 Nemcsak a mi eredményeink mondanak ellent annak a hiedelemnek, hogy a fővárosi fiatalok kevésbé előítéletesek a homoszexuálisokkal szemben. Dencső Blanka és Sik Endre (2007:65) kutatási eredményei szerint a fiatalok között a fővárosiak kiemelkedően nagy arányban bizonyultak előítéletesnek a városi vagy községi fiatalokhoz képest, míg ilyen összefüggés más korcsoportban nem volt megfigyelhető.

14 A II. modellben sem szignifikáns az esélyhányados, de csak éppen hogy nem ($p=0,06$). Az I. modellhez képest való gyengülése a vallásosság mérő változó bevonásának köszönhető.

15 Az eredmények értelmezését segítő: az I. modellben úgy tűnt, hogy a lakóhely regionális elhelyezkedésének közvetlen hatása van az attitűdökre, vagyis egy közvetlen út vezet egyik változóból a másikba. Amikor azonban a II. modellben bevonásra került a kétkeresős családmodell támogatását mérő változó, eltűnt a lakóhely regionális elhelyezkedésének látszólag közvetlen hatása, és tulajdonképpen a nemi szerepeken keresztül, immáron közvetetten tudja kifejezni a heteronormativitással kapcsolatos attitűdökre a hatását.

16 A politikai attitűdök, értékek bevonásáig ugyanez volt jellemző azokra a válaszadókra, akiknek csak az anyjuk rendelkezik diplomával.

ezt a típusú, általuk is preferált együttélési formát és az ezen az alapon teremtett közösséget inkább heteroszexuális kapcsolatként képzelik el, és a család fogalmába való beleértés lehetőségét is inkább a heteroszexuális emberek számára tartják fenn.

A II. modelltől kezdve vizsgáltuk a kérdezettek szexuális orientációjának hatását. Az eredményeink szerint a heteroszexuális fiatalokhoz képest a biszexuális 15–29 évesek kisebb eséllyel vélekednek heteronormatív módon, viszont ez homoszexuális társaikra már nem igaz: az ő vélekedésük nem tér el szignifikánsan a heteroszexuálisokétól.¹⁷ Bár a nem-heteroszexuális válaszadói csoportok alacsony létszáma miatt célszerű óvatosan kezelni a kapott eredményeket, a szakirodalom segítségével többirányú magyarázat adható a látott összefüggésekre. Úgy tűnik, hogy a homoszexuális fiatalok tulajdonképpen önmagukról és a saját együttélési kapcsolataikról alkotott véleménye közelebb helyezkedik el a többségi, heteroszexuális vélekedésekhez, míg a biszexuálisoké távolodott ettől el a leginkább. Davies (1996) például arról számol be, hogy a fiatal homoszexuálisok körében az identitásfejlődésük korai szakaszaiban egyáltalán nem ritka a saját homoszexualitásukkal szembeni negatív, félelemmel és gyűlölettel keveredő attitűd, vagyis az internalizált homofóbia, ami magyarázhatja ezt a relatív véleményközelséget. Ezzel szemben a biszexuális fiataloknak a heteroszexuálisokétól erősebben eltérő vélekedése megmagyarázható Elspeth Probyn (1996) „*outside belonging*” (magyarul „kívülálló odatartozás”) fogalmával, melyet Pallotta-Chiarolli és Lubowitz (2003) a biszexuálisok kívülállóságára alkalmaz. Mivel ők nem heteroszexuálisok, ezáltal magukra inkább nem vonatkoztatják a heteronormatív diskurzusok kényszerítő erejét, valahová azért mégiscsak tartoznak: az azonos neműekhez is való vonzódás és a heteronormatív keretben értelmezendő szexuális „másság” élménye egyben sorsközösséget is tud teremteni a melegekkel.

A szocio-kulturális változók közül a vallásosság és a felekezeti hovatartozás nem függ össze érdemben a heteronormatív attitűdökkel.¹⁸ Ez az eredmény annak fényében is érdekes, hogy az utóbbi 1–2 évben hazánkban és más kelet-közép-európai országokban is megszorodtak azok a vélemények (politikai-teológiai nézőpontból megfogalmazva), amelyek a „gender ideológia” társadalmat károsító térnyerésére figyelmeztetnek, külön hangsúlyozva a homoszexualitást mint a társadalomra, illetve nacionalista diskurzusokba ágyazva a nemzetre veszélyes jelenséget, és ezért védekezésre vagy ellenállásra szólítanak fel vele szemben (a témáról lásd például Holubová 2014, Graff 2014, Perintfalvi 2014, Kuhar 2014).

Az azonos neműek együttélését és a homoszexualitást a politikai közbeszéd is időről időre témává teszi: ezeken a diskurzusokon keresztül a kinyilatkoztatók vagy valamilyen vitába beszállók a téma tárgyalásán túl a

17 Itt fontos felhívunk arra a figyelmet, hogy a homoszexuális válaszadókhoz tartozó esélyhányados abszolút értéke matematikailag bár rendre 1 alatti, a kategória kicsi elemszámából fakadó nagyobb standard hiba miatt nem különbözik szignifikánsan 1-től. Ezért megvizsgáltuk azt, hogy vajon ha a biszexuális fiatalokat használjuk referenciapontként, akkor hozzájuk képest a homoszexuális fiatalokra igaz-e, hogy szignifikánsan nagyobb eséllyel vélekednek heteronormatív módon. Sajnos az alacsony elemszámok miatt ugyanazokba a falakba ütköztünk: bár az esélyhányadosok abszolút értéke 2 körül alakul, vagyis úgy tűnik, hogy a biszexuálisokhoz képest a homoszexuális fiatalok kétszer akkora eséllyel osztják a heteronormatív vélekedéseket a családról, az esélyhányadosokhoz tartozó szignifikanciák a különböző modellekben a 0,05–0,1 sávon belül alakulnak. Ez ugyan tovább erősíti a „megérzésünket”, hogy a homoszexuális fiatalok heteronormativitása valahol a biszexuális és a heteroszexuális fiatalok közé helyezhető, de az alacsony elemszámok miatt csak gyenge bizonyíték van a kezünkben.

18 A II. modellben látható, hogy a katolikus (római, görög) felekezethez tartozóak szignifikánsan nagyobb eséllyel értettek egyet az állítással azokhoz képest, akik nem tartoznak semmilyen felekezethez, de ez a hatás lecsökkent a politikai értékeket mérő változók belépésével.

tágabb értelemben vett politikai identitásukat is kifejezik a hallgatóság számára¹⁹, akiknek politikai attitűdjeire, pártválasztására hatással lehetnek ezek a nyilvános diskurzusok. A fiatalok körében, akiket meglehetősen nagy apolitikusság jellemez (a vizsgált kutatásban a 15–29 évesek kétharmada nem tudta vagy nem akarta megmondani, hogy melyik pártra szavazna), a párthovatartozás nem nagyon mutat összefüggést az azonos neműek együttélésével kapcsolatos nézetekkel. A pártpreferenciával nem rendelkezőkhöz képest az MSZP-re szavazó fiatalokra kisebb mértékű heteronormativitás jellemző, viszont más pártok fiatal támogatóinak a véleménye a kérdésben nem tér el érdemben a párt nélküliekétől. Az viszont jól látszik, hogy a kirekesztő nacionalista, illetve a pozitív tartalmú, büszke nacionalista attitűdök a család inkább heteronormatív értelmezésével járnak együtt. Míg az MSZP-re szavazók fiatalok véleménykülönbsége eltűnik a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdváltozó bevonásával, addig a nacionalizmus-változók mentén látható összefüggés megmarad.

Az EU-csatlakozás megítélése és a liberális-konzervatív skálán való önbesorolás érdemben nem mutat együttjárást a fiatalok esetében az azonos neműek együttélésének megítélésével.²⁰ A hagyománykövető-modern skálán való önbesorolás viszont igen: azok, akik magukat modernnek látják, kisebb eséllyel osztják a családdal kapcsolatos heteronormatív vélekedéseket azokhoz képest, akik hagyománykövetőbbek. Ez a különbség aztán eltűnik a tradicionális nemi szerepmegosztással kapcsolatos attitűdöket mérő változó bevonásával: a modernebb szemlélet kapcsolata a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdökön keresztül kerül közvetítésre, és közvetetten hat ezután az azonos neműek együttélésének családként való elfogadását mérő változóra, vagyis aki modernebbnek gondolja magát, az azért mutat kevésbé heteronormatív nézeteket, mert általában a nemi szerepekről is „lazábban”, kevésbé normatív módon gondolkodik.

A legutolsó, komplex modellt külön lefuttatjuk a fiúkra és a lányokra, hogy megvizsgáljuk, vajon a változók hatása mindkét nem esetében megismétlődik-e vagy sem. Ezzel az elrendezéssel lehetőségünk van arra, hogy megnézzük, a heteronormativitással összefüggésben álló változók másként hatnak-e a fiúk és a lányok körében (Melléklet 3. táblázat).

Az eredmények szerint vannak bizonyos eltérések abban, ahogyan a háttérváltozók a fiúk és a lányok körében összefüggést mutatnak az azonos neműek együttélésével kapcsolatos attitűdökkel. A községi fiatalokhoz képest például csak a városi fiúk vélekednek kevésbé heteronormatív módon, ugyanez a városokban élő lányokról nem mondható el, a kistelepülésen élés tehát a fiúk körében okoz inkább a melegekkel és leszbikusokkal szemben szigorúbb vélekedéseket.

A szülők iskolai végzettségének is csak a fiúk esetében van hatása: a diplomás szülők megléte csak náluk okoz nyitottabb gondolkodást, a lányok vélekedéseire nincsen hatással a szülők iskolázottsága.

19 Korábban utaltunk már arra, hogy a politikai nézetek, értékek és az azonos neműek együttélésével kapcsolatos attitűdök közötti ok-okozati viszony nem teljesen egyértelmű, éppen ezért óvatossággal kezelendők ezek az eredmények. A hazai (párt)politikai közbeszédre a különböző témák kiragadása, tematizálása jellemző, mintegy utat mutatva a szavazóbázisnak arra nézvést, hogy az adott témáról mit is gondoljon. Éppen ezért véljük úgy, hogy közelebb járunk az „igazsághoz”, ha azt feltételezzük, hogy a politikai értékek, ideológiák, az azokat megtestesítő pártok befolyásolják az azonos neműek együttélésével kapcsolatos nézeteket, és nem pedig fordítva.

20 Utóbbi változó hatása akkor sem szignifikáns, ha a hasonló tartalmúnak látszó hagyománykövető-modern skálán való önbesorolást mérő változót kihagyjuk a modellből, tehát nem arról van szó, hogy ez gyengítené le a modellben: kissé meglepő módon önmagában sincs hatása az attitűdökre ($p=0,428$).

Hatással van viszont a vagyoni helyzet: a jobb vagyoni helyzetű lányok nyitottabb, a rosszabb vagyoni helyzetű lányok heteronormatívabb állásponttal bírnak. Míg a fiúknál inkább az otthoni kulturális tőke „véd” közvetlenül a heteronormatív gondolkodás ellen, addig a lányoknál ennek szerepét a vagyoni helyzet háttérbe szorítja, illetve más szocio-kulturális és attitűdváltozók veszik át, és legfeljebb ezeken keresztül közvetetten marad csak meg hatása. Feltételezzük, hogy ennek az lehet az oka, hogy a jobb vagyoni helyzetű családból származó lányoknak több lehetősége van megállni a saját lábukon, tanulni, dolgozni, karriert építeni a férfi partner anyagi segítsége nélkül, így számukra a házasság anyagi előnyei nem olyan fontosak, és így magáról a házasság intézményéről is nyitottabban gondolkodnak.²¹

Közvetlen marad viszont a roma származás hatása, de csak a lányok esetében. A származás a roma lányok esetében a családdal kapcsolatban heteronormatívabb vélekedéseket aktivizál, míg ilyen mechanizmus a fiúknál nem figyelhető meg. A roma származású lányok jobban magukévá tették a heteronormatív elképzeléseket, és ennek megfelelően ítélik meg az azonos neműek kapcsolatát. Úgy véljük, ennek magyarázata a romák társadalmi-gazdasági helyzetében rejlik: egy eleve hátrányos helyzetű kisebbségi csoportban nőnek lenni még alacsonyabb társadalmi státuszt jelent, mint férfinak. Így a roma nők számára a házasság különösen fontos státusz-emelkedést jelent, a házasságnak nemcsak a szimbolikus, hanem szociális és anyagi vonatkozásai is jelentősek (lásd Rédei 2014b, Durst 2006).

Hasonló hatások mutatkoznak a felekezeti hovatartozás esetében is: csak a lányoknál marad szignifikáns hatása, a katolikus lányok nagyobb eséllyel osztanak heteronormatív elképzeléseket, mint a felekezethez nem tartozó lányok. Itt is úgy tűnik, hogy a katolikus tanítások elsajátítása csak a lányok esetében okozza azt, hogy ennek nyomán szigorúbban ítélik meg az azonos neműek együttélését. A lányok esetében tehát, ha valaki olyan közegben nő fel, amely szokás- vagy valláserkölcsi alapon normatív vagy tradicionálisabb értékek követését és átadását írja elő a közösség tagjai számára, a közösség a lányokra számíthat ezeknek az előírásoknak a betartásában, melynek magyarázata abban keresendő, hogy a lányokat a szocializációjuk során szófogadásra, a szabályok elleni lázadás helyett inkább azok követésére nevelik (lásd Renzetti–Curran 1999).

Az is érdekes eltérés, hogy a pozitív nacionalista attitűdök csak a lányok esetében járnak együtt heteronormatívabb gondolkodással, a fiúknál viszont nem, miközben a sovinszta nacionalista attitűdök mindkét nem esetében azt mutatják, hogy az azonos neműek együttélését kevésbé vagy nem tekintik családnak a fiatalok. Yuval-Davis (2005) nagyhatású, a nemzet konstruálásában a férfiaknak és a nőknek jutó feladatokat és szerepeket vizsgáló könyvéből tudjuk, hogy egy közösség erkölcsi, morális határainak betartásában a nőkre is kitüntetett szerep hárul. A pozitív tartalmú nacionalizmus, amely a nemzetet egy nagy családnak látta, életre tudja hívni ezt a szerepet a fiatal lányokban, akik ennek megfelelően öröködnék a család heteronormatív fogalmi határai felett is.

²¹ Andrew J. Cherlin (2004:855) a házasság jelentésének megváltozását USA-beli kontextusban vizsgáló tanulmányában utal arra, hogy bár a gyakorlatban alacsony (és egyre kisebb) házasságkötési arányszámokat lehet látni, a házasság szimbolikus fontossága magas maradt, sőt emelkedhetett is: a konformitás jelölőjéből a presztízs jelölőjévé vált. Különösen igaz ez szerinte az alacsony jövedelmi viszonyok között élőkre, akik számára a házasság egyet jelent egy olyan társadalmi állapot elérésével, amely állandó munkahelyet, megtakarításokat, gyerekvállalást jelent, s míg korábban ezek csak a házasságkötés után következtek be, ma már ezeknek a teljesülése esetén történik meg a házasságkötés. Ez a jelenség magyarázat lehet arra, hogy miért látszik a fiatal, alacsonyabb státusú lányok esetében pozitívabb attitűd a házassággal kapcsolatban.

Fiúknál és lányoknál is igaz, hogy a házasok vagy házasodni szándékozók, a tradicionális nemi szerepekben hívők, valamint a sovinszta nacionalista értékeket vallók nagyobb eséllyel vélekednek úgy, hogy az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak, és az a mintázat is megismétlődik, hogy a mindkét nem iránt vonzódó fiúk és lányok a heteroszexuális társaikhoz képest elutasítóbbak a heteronormatív családképpel kapcsolatosan, viszont ez homoszexuális társaikról nem mondható el.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy a *Magyar Ifjúság 2012* kutatás adatainak segítségével bemutassuk, a 15–29 éves fiatalok esetében milyen tényezők hajlamosítanak heteronormatív vélekedésekre, nevezetesen azzal az állítással való egyetértésre, hogy az azonos neműek együttélése nem tekinthető családnak. A korábbi kutatások alapján valószínűsíthető volt, hogy a fiatal korosztály nyitottságának mértéke a kérdésben relatív, és ezt támasztotta alá az az eredmény is, miszerint a vizsgált fiatalok közel kétharmada inkább vagy teljesen egyetértett az állítással, vagyis heteronormatív nézetekkel rendelkezik a család fogalmáról.

Eredményeink szerint a lányok, a közepes vagy kisebb városokban élők, a diplomás szülők gyermekei, valamint a jobb anyagi helyzetűek szignifikánsan kisebb eséllyel osztják a heteronormatív vélekedést, még akkor is, amikor a különféle érték- és attitűdváltozók hatását is kontroll alatt tartottuk a vizsgálatunkban. Utóbbiak esetében befolyásoló erővel bírt a kérdezetteknek a házassághoz fűződő viszonya (a házasságpártiak heteronormatívabbak), a pozitív és a sovinszta tartalmú nacionalizmussal jellemezhetőek szintén hajlamosabbak a családfogalmat heteronormatív alapokra helyezni, és ugyanez igaz a nemek közti családon belüli munkamegosztással kapcsolatban tradicionális elveket követő fiatalokra is. A kérdőív arra is lehetőséget adott, hogy a kérdezettek szexuális orientációjának hatását elemezzük. Itt azt találtuk, hogy a biszexuális fiatalokra jellemző a legkevésbé a heteronormativitás, míg a heteroszexuális és a meleg vagy lesbikus fiatalok heteronormativitása között nincs statisztikai eltérés. Úgy tűnik tehát, hogy a homoszexuális fiatalok hajlamosabbak arra, hogy internalizálják a heteronormatív társadalmi struktúrák elvárásait és saját, illetve homoszexuális társaik párkapcsolatban való együttélését ne tekintsék azonosnak vagy egyenrangúnak a heteronormatív család intézményével.

A fiú és lány megkérdezettek esetében, ha viszonylag kevés tényező mentén is, de láthatóak eltérések, ugyanis a szokás- vagy valláserkölcsei alapon normatív vagy tradicionálisabb értékek követését és átadását előíró közösségben való lét a lányokat arra neveli, hogy őrködjenek a különféle normatív előírások betartása felett, így ők erőteljesebben vigyázzák a család heteronormatív fogalmi határait is. Ugyanez mutatkozik meg a pozitív, büszke nacionalizmus hatásának esetében, hiszen ez az attitűd ismét csak a lányok körében okoz nagyobb eséllyel heteronormatív vélekedéseket, ennek magyarázata pedig a nők számára a közösség erkölcsi, morális határainak betartásában, a nacionalizmus által előírt szerepében keresendő.

HIVATKOZÁSOK

- Adam, B. (1998) Theorizing Homophobia. *Sexualities* 4, 387–404.
- Adolfson, A. – Iedema, J. – Keuzenkamp, S. (2010) Multiple Dimensions of Attitudes About Homosexuality: Development of a Multifaceted Scale Measuring Attitudes Toward Homosexuality. *Journal of Homosexuality*, 10. 1237–1257.
- Andersen, R. – Fetner, T. (2008) Cohort differences in tolerance of homosexuality. *Public Opinion Quarterly* 72, 311–330.
- Allport, G. W. (1999[1954]) *Az előítélet*. Budapest: Osiris.
- Babbie, E. (2003) 9. Kérdőíves vizsgálatok. In üő.: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó, 273–314.
- Blaauw, J. (2012) *Attitudes towards homosexuality. A study on contextual explanations of general and specific homonegativity among Dutch secondary students*. Radboud University Nijmegen. Elérhető: http://www.ru.nl/publish/pages/657546/attitudes_towards_homosexuality_thesis_joris_blaauw_rmscs.pdf [Letöltve: 2014-09-08].
- Cherlin, A. J. (2004) The Deinstitutionalization of American Marriage. *Journal of Marriage and Family* 66, 848–861.
- Dencső, B. – Sik E. (2007) Adalékok az előítéletesség mértékének és okainak megismeréséhez Magyarországon. *Educatio* 16. 50–66.
- Davies, D. (1996) Homophobia and heterosexism. In Davies, D. – Neal, C. (szerk.) *Pink therapy. A guide for counsellors and therapists working with lesbian, gay and bisexual clients*. Maidenhead – Philadelphia: Open University Press, 41–65.
- Dombos T. – Takács J. – Mocsonaki L. – P. Tóth T. (2011) Az LMBT emberek magyarországi helyzetének rövid áttekintése. In Takács J. (szerk.) *Homofóbia Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan, 35–54.
- Durst, J. (2006) Kirekesztettség és gyermekvállalás. A romák termékenységének változása néhány „gettósodó” aprófaluban (1970–2004). PhD Disszertáció. Kézirat. Budapest: Corvinus Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék. Elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/24/1/durst_judit.pdf [Letöltve: 2014-09-17].
- Gerhards, J. (2010). Non Discrimination towards Homosexuality: The European Union’s Policy and Citizens’ Attitudes towards Homosexuality in 27 European Countries. *International Sociology* 1, 5–28.
- Graff, A. (2010) Looking at Pictures of Gay Men: Political Uses of Homophobia in Contemporary Poland. *Public Culture* 3, 583-603.
- Graff, A. (2014) Reflection on the ‘Gender War’ in Poland. Prezentáció. „Gender revolution – Theological and political battlefield in East-Central Europe” workshop előadás. Budapest, Friedrich Ebert Stiftung. 2014. június 19.
- Hans, J. – Kersey, M. – Kimberly, C. (2012) Self-Perceived Origins of Attitudes Toward Homosexuality. *Journal of Homosexuality* 1, 4–17.
- Holubová, B. (2014) A „gender-ideológia” elleni harc a szlovák politikai térben. Prezentáció. „Gender revolution – Theological and political battlefield in East-Central Europe” workshop előadás. Budapest, Friedrich Ebert Stiftung. 2014. június 19.
- Kehily, M. J. (2002) *Sexuality, Gender and Schooling. Shifting Agendas in Social Learning*. London and New York: Routledge Falmer.
- Kimmel, M. (1994) Masculinity as homophobia: Fear, shame, and silence in the construction of gender identity. In Brod, H. – Kaufman, M. (szerk.) *Research on Men and Masculinities Series: Theorizing masculinities*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. 119–142.
- Kuhar, R. (2014) Playing with science: Sexual citizenship and the Roman Catholic Church counter-narratives in Slovenia and Croatia. *Women’s Studies International Forum* (megjelenés alatt). Elérhető: <http://dx.doi.org/10.1016/j.wsif.2014.07.005> [Letöltve: 2014-11-25]
- LaMar, L. – Kite, M. (1998) Sex differences in attitudes towards gay men and lesbian women: A multidimensional perspective. *The Journal of Sex Research* 2, 189–196.
- Lim, V. (2002) Gender Differences and Attitudes Towards Homosexuality. *Journal of Homosexuality* 1, 85–97.
- Neményi M. – Laki I. – Ságvári B. – Takács J. – Tardos K. – Tibori T. (2011) *Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság növekedésének mértéke – fókuszban a nők, a romák, a fogyatékos és az LMBT emberek*. Kutatási zárójelentés. MTA Szociológia Kutatóintézet – EBH. Elérhető: http://www.egyenlobanasmod.hu/tamop/data/MTA_1hullam.pdf [Letöltve: 2014-09-08]
- Pascoe, C. J. (2007) *Dude, you’re a Fag: Masculinity and Sexuality in High School*. Berkeley: University of California Press.
- Pallotta-Chiarolli, M. – Lubowitz, S. (2003) Outside belonging. Multi-Sexual Relationships as Border Experience. *Journal of Bisexuality* 3(1):53–85.
- Perintfalvi R. (2014) „Gender” – trójai faló? Teológiai megjegyzések a legújabb gender-vitához katolikus területen. Prezentáció. „Gender revolution – Theological and political battlefield in East-Central Europe” workshop előadás. Budapest, Friedrich Ebert Stiftung. 2014. június 19.

- Perlmutter, P. (2002) Minority group prejudice. *Society* 39, 59–65.
- Probyn, E. (1996) *Outside belongings*. New York: Routledge.
- Rasmussen, M. L. – Rofes, E. – Talburt, S. (szerk.) (2004) *Youth and Sexualities. Pleasure, Subversion and Insubordination In and Out of Schools*. New York: Palgrave Macmillan.
- Renkin, H. (2009) Homophobia and queer belonging in Hungary. *Focaal – European Journal of Anthropology* 1, 20–37.
- Renzetti, C. M. – Curran D. J. (1999) *Women, Men, and Society*. Boston: Allyn and Bacon.
- Rédai, D. (2011) “...én az olyanokat értem meg, akik nem tehetnek róla”. Középisikolás heteroszexuális diákok diskurzusai a melegség kialakulásáról. In Takács, J. (szerk.) *Homofóbia Magyarországon*. Budapest: L’Harmattan, 140–151.
- Rédai, D. (2012) Un/Queering the Nation? Gender, Sexuality, Nationality and Homophobia in the Media Discourse on the Violence against the 2008 Gay Pride in Budapest. In *Sextures 2*. Elérhető: http://o.b5z.net/i/u/10034758/f/Un_Queering_the_Nation.pdf [Letöltve: 2014-09-28]
- Rédai, D. (2014a) Constituting gender difference through discourses of sexuality. In *Sexing the School. Constituting gender, ethnicity and class through discourses of sexuality in a Hungarian secondary school*. PhD Disszertáció. Kézirat. Budapest: CEU, Department of Gender Studies.
- Rédai, D. (2014b) Constituting ethnic difference through discourses of sexuality. In *Sexing the School. Constituting gender, ethnicity and class through discourses of sexuality in a Hungarian secondary school*. PhD Disszertáció. Kézirat. Budapest: CEU, Department of Gender Studies.
- Sik E. (2012): 2011 a Jobbik éve, különösen a fiatalok körében. Tárkitekintő. Elérhető: <http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120207.html> [Letöltve: 2014-09-26]
- Székely L. (2013) Módszertani jegyzet a Magyar Ifjúság 2012 kutatáshoz. In uő. (szerk.) *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Budapest: Kutatópont, 331–340.
- Székely L. (2014) Az új csendes generáció. In Nagy Á. – Székely L. (szerk.) *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012*. Budapest: ISZT Alapítvány, 9–28.
- Takács J. – Mocsonaki L – P. Tóth T (2008) A leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon. *Esély* 19(3):16–54.
- Takács J. (2011) Homofóbia Magyarországon és Európában. In uő. (szerk.) *Homofóbia Magyarországon*. Budapest: L’Harmattan, 15–34.
- Takács J. – Szalma I. (2012) Homofóbia és az azonos nemű partnerkapcsolatok intézményesítettsége Európában. *Szociológiai Szemle* 22, 61–88.
- Takács J. – Szalma I. (2013) Az azonos nemű párok általi örökbefogadással kapcsolatos attitűdök Magyarországon. *Socio.hu* 2013/1. szám. Elérhető: http://socio.hu/uploads/files/2013_1/1takacs_szalma.pdf [Letöltve: 2014-09-08]
- Tóth L. (1999) A társadalmi nemi szerepek regionális különbségei. In Rétfalvi Gy. (szerk.) *Párhuzamos dimenziók (Válogatás a Szabadpart on-line folyóirat írásaiból 1998–1999)*, *Kodolányi Füzetek* 10. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/01300/01386/01386.htm#2> [Letöltve: 2015-02-13]
- Yuval-Davis, N. (2005) *Nem és nemzet*. Budapest: Új Mandátum.

MELLÉKLET

1. táblázat. *Hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és lesbikusként úgy, ahogy akarják (születési kohorszonnként vett átlagok egy 1-től 5-ig terjedő skálán, 1: teljesen egyetértek, 5: egyáltalán nem értek egyet)*

	1973-ban vagy később	1958–1972	1943–1957	1942–
2002	2,59	2,68	2,75	3,15
2005	2,49	2,62	2,77	3,25
2006	2,38	2,63	2,85	3,21
2009	2,73	2,63	3,03	3,3
2010	2,59	2,58	2,66	3,16
2012	2,72	2,77	2,91	3,26

Forrás: ESS 2002–2012

2. táblázat. A mintába tartozók megoszlása, illetve átlaga a magyarázó modellben szereplő változók mentén

	Megoszlás (%) vagy átlag
ISKOLAI VÉGZETTSÉG*	
8 általános	33,3
Szakma	16,4
Érettségi	42,1
Diploma	8,1
SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉG	
Egyik sem diplomás	84,2
Csak az apa diplomás	4,2
Csak az anya diplomás	4,7
Mindkettő diplomás	7,0
ROMA SZÁRMAZÁSÚ-E**	
Nem	92,2
Igen	7,8
CSALÁDI ÁLLAPOT	
Házas vagy biztosan szeretne házasságot kötni	39,1
Nem házas és nem biztos, hogy házasságot szeretne kötni	60,9
SZEXUÁLIS ORIENTÁCIÓ***	
Szexuálisan kizárólag az ellenkező neműekhez vonzódik	98,1
Szexuálisan a saját neméhez és az ellenkező neműekhez is vonzódik	0,9
Szexuálisan kizárólag a saját neméhez vonzódik	1,0
VALLÁSSÁG-INDEX (min: 0, max: 4)	1,0
FELEKEZETI HOVATARTOZÁS	
Nincs	65,8
Katolikus	24,6
Protestáns	8,7
Egyéb	0,9
PÁRTPREFERENCIA	
Nem válaszol	66,0
Fidesz-KDNP	13,8
MSZP	5,7
Jobbik	10,1
LMP	3,6
DK	0,9
POZITÍV TARTALMÚ NACIONALIZMUS (min: 0, max: 14)	5,0
SOVINISZTA NACIONALIZMUS (min: 0, max: 6)	2,2
EU-CSATLAKOZÁS MEGÍTÉLÉSE	
Teljesen vagy inkább hátrányos volt	29,4
Nem volt hátrányos	70,6
ÉLETTELE VALÓ ELÉGEDETTSÉG (1-től 5-ig terjedő skálán)	3,3
LIBERÁLIS(1)-KONZERVATÍV(7) SKÁLA	3,70
HAGYOMÁNYKÖVETŐ(1)-MODERN(7) SKÁLA	4,20
A családban ma is elsősorban a férfinak kell kenyérkeresőnek lennie (1-től 5-ig terjedő skálán)	3,71

* Azoknak, akik éppen valamilyen iskolába járnak, „megelőlegeztük” az adott iskola befejezését.

** „Ön milyen etnikai hovatartozásúnak érzi magát? Roma, cigány”

*** „Hogyan jellemezné önmagát?” A válaszadók 0,9 százaléka nem tudott, 2,8 százaléka nem akart a kérdésre válaszolni.

Forrás: Magyar Ifjúság 2012

3. táblázat. A teljes, IV. modell (binomiális logisztikus regresszió)
fiúkra és lányokra futtatva, esélyhányadosok és szignifikanciák

	Fiúk	Lányok
Kor	0,994	0,988
TELEPÜLÉSTÍPUS (ref. kat.: község)		
Város	0,736**	0,856
Budapest	0,885	1,193
LAKÓHELY RÉGIÓJA (ref. kat.: Közép-Mo.)		
Dunántúl	1,015	0,804
Kelet-Magyarország	1,084	1,165
ISKOLAI VÉGZETTSÉG (ref. kat.: 8 általános)		
Szakma	1,166	1,006
Érettségi	1,029	1,112
Diploma	1,037	0,965
SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE (ref. kat.: egyik szülő sem diplomás)		
Csak az apa diplomás	0,649*	1,387
Csak az anya diplomás	0,710	1,041
Mindkettő diplomás	0,665**	0,852
ROMA SZÁRMAZÁSÚ	1,347	1,556*
VAGYONI HELYZET (+: rossz)	1,006	1,037**
NEM HÁZAS, VAGY NEM BIZTOS, HOGY HÁZAS LESZ	0,735**	0,829*
SZEXUÁLIS ORIENTÁCIÓ (ref. kat.: kizárólag ellenkező neműekhez vonzódik)		
Azonos és ellenkező neműekhez is vonzódik	0,398*	0,310**
Kizárólag azonos neműekhez vonzódik	0,628	0,900
VALLÁSSOSSÁG (+: vallásosabb)	1,093	1,061
FELEKEZET (ref. kat.: semmilyen)		
Katolikus	0,998	1,382*
Protestáns	1,021	1,332
Egyéb	0,642	2,001
PÁRTPREFERENCIA (ref. kat.: nincs)		
MSZP	0,841	0,818
Fidesz-KDNP	0,929	1,092
Jobbik	1,068	0,949
LMP	0,903	1,077
DK	1,154	0,888
POZITÍV TARTALMÚ NACIONALIZMUS (+: egyetért)	1,100	1,163**
SOVINISZTA NACIONALIZMUS (+: egyetért)	1,143*	1,215***
EU-CSATLAKOZÁS MEGÍTÉLÉSE: Teljesen vagy inkább hátrányos volt	1,012	0,921
ÉLETTELEL VALÓ ELÉGEDETTSÉG (+: elégedett)	1,035	0,959
LIBERÁLIS-KONZERVATÍV SKÁLA (+:konzervatív)	0,975	0,995
HAGYOMÁNYKÖVETŐ-MODERN SKÁLA (+: modern)	1,012	0,945
A családban ma is elsősorban a férfinak kell a kenyérkeresőnek lennie (+: egyetért)	1,570***	1,573***
N	3282	3299
Khí-négyzet	257,173	396,075
Df	32	32
P	0,000	0,000
Cox & Snell R ²	0,074	0,115
Nagelkerke R ²	0,106	0,159

*** $p < 0,001$ ** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

Forrás: Magyar Ifjúság 2012